

УДК 37.016:81'243(477)»20»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-2-44>

Тамара ЛИТНЬОВА,
orcid.org/0000-0001-5150-467X
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов і новітніх технологій навчання
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(Житомир, Україна) tomalytzdul@gmail.com

Ольга МІСЕЧКО,
orcid.org/0000-0002-0828-9078
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) o.misechko12@gmail.com

Тетяна БІЛОШИЦЬКА,
orcid.org/0000-0003-0576-7342
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов і новітніх технологій навчання
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(Житомир, Україна) beltyu@ukr.net

СТАН ДОСЛІДЖЕНОСТІ ПРОБЛЕМИ ЦІЛЬОВОГО КОМПОНЕНТА ЗМІСТУ ШКІЛЬНОЇ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В ХХІ СТ.

У статті подається авторська систематизація історіографічних праць, що стосуються проблеми цілей навчання іноземних мов у контексті змісту шкільної іношомовної освіти. Мета статті полягає в розгляді історіографічних праць, присвячених дослідженню цільового компонента змісту шкільної іношомовної освіти в Україні в ХХІ столітті. Систематизація праць здійснювалася на перетині проблемно-тематичного і хронологічного підходів. За проблемно-тематичним принципом виділялися три групи історико-педагогічних розвідок: 1) такі, що розглядають проблеми змісту шкільної освіти; 2) такі, у яких аналізується зміст іношомовної освіти; 3) такі, що розкривають зміст цільового компонента навчання іноземних мов. За хронологічним принципом виділено два історіографічні періоди: I – 2001–2004 рр.; II – 2005 р. – донині. У контексті впровадження на початку ХХІ ст. компетентнісної освітньої парадигми до змісту освіти вже не наполягали на знаннях, уміннях і навичках, а більше оперували поняттями «компетентність», «компетенції», «розвиток», «творчість». Розкрито зміст досліджень, присвячених проблемам формування під час навчання іноземної мови життєвих компетенцій здобувачів освіти, їх міжкультурної іношомовної комунікативної компетентності і готовності до здійснення міжкультурної комунікації в усній і письмовій формах. Прийняття після тимчасової відмови від традиційного виділення цілей навчання іноземних мов (2001–2005) редакції шкільної програми 2005 р. засвідчило важливу роль цілей навчання як системоутворювального чинника змісту освіти, базового для будь-якої освітньої парадигми. Це зумовило появу історико-педагогічних робіт, які на основі архівних джерел і документації органів управління освітою систематизують досвід шкільної освіти і досліджують історичні аспекти розвитку цільового компонента навчання іноземних мов.

Ключові слова: цільовий компонент навчання іноземних мов, зміст шкільної освіти, іношомовна освіта, компетентнісна освітня парадигма.

Tamara LYTNIOVA,

orcid.org/0000-0001-5150-467X

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;

Head of the Department of Foreign Languages and Modern Teaching Techniques

Zhytomyr Ivan Franko State University

(Zhytomyr, Ukraine) tomalytzdul@gmail.com

Oiha MISECHKO,

orcid.org/0000-0002-0828-9078

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor;

Professor at the Department of Foreign Languages for Sciences

Ivan Franko National University of Lviv

(Lviv, Ukraine) o.misechko12@gmail.com

Tetiana BILOSHYTSKA,

orcid.org/0000-0003-0576-7342

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Modern Teaching Techniques

Zhytomyr Ivan Franko State University

(Zhytomyr, Ukraine) beltyu@ukr.net

THE STATE OF RESEARCH ON THE PROBLEM OF THE AIM-CENTRED COMPONENT OF SCHOOL FOREIGN LANGUAGE EDUCATION CONTENTS IN UKRAINE IN THE XXI CENTURY

The article suggests the author's systematization of historiographical works that touch upon the problem of the aims of foreign language teaching in the context of the contents of school foreign language education. The purpose of the article is to review historiographical works on the study of the aim-centred component of the contents of school foreign language education in Ukraine in the XXI century. The systematization of works is based on the crossroad of problem/topic-centred and chronological approaches. According to the problem/topic-centred approach, the body of historical and pedagogical researches is divided into three groups: 1) those that consider the problems of school education contents; 2) those that analyse the contents of foreign language education; 3) those that reveal the contents of the aim-centred component of foreign language teaching. According to the chronological principle, two historiographical periods have been singled out: I – 2001–2004; II – 2005 to the present. In the context of the implementation of the competence-based educational paradigm in the beginning of the XXI century, the contents of education no longer focused on knowledge, skills and habits, but rather on the concepts of «competence», «competences», «development», «creativity». The article reveals the contents of the researches devoted to the problems of forming students' life competences, their intercultural foreign language communicative competence and readiness for intercultural communication in oral and written forms during foreign language teaching. The adoption of the school curriculum version in 2005, after a temporary abandonment of the traditional determining the aims of foreign language teaching (2001–2005), has demonstrated the important role of the aim-centred component as a systemic factor of educational contents, which is basic for any educational paradigm. It has led to the appearance of historical and pedagogical works that systematize the experience of school education and explore the historical aspects of the development of the aim-centred component of foreign language teaching based on archival sources and documentation of educational authorities.

Key words: *aim-centred component of foreign language teaching, contents of school education, foreign language education, competence-based educational paradigm.*

Постановка проблеми. Аналіз сукупності праць, що висвітлюють історію вивчення проблеми, є важливою методологічною умовою повноти наукового дослідження. Історіографія розвитку історико-педагогічної науки дозволяє говорити про різний ступінь інтересу науковців до розгляду питання формування цільового компонента відповідно до змін у змісті освіти. Тому дослідження окресленої проблеми розглядаємо в контексті зміни на початку XXI століття знаннєвої парадигми навчання на компетентнісну.

Аналіз досліджень. Упродовж останніх десятиліть зміст шкільної іншомовної освіти загалом і цілей навчання зокрема вивчався українськими науковцями в різних аспектах: розвиток змісту освіти і формування цільового компонента навчання в умовах компетентнісної освітньої парадигми (О. Бігич, О. Локшина, О. Овчарук, О. Першукова, О. Пометун), формування міжкультурної компетентності і готовності до здійснення міжкультурної комунікації (П. Бех, О. Місечко, С. Ніколаєва, О. Пасічник, В. Редько, Н. Щерба).

Розгляд праць зазначених авторів дає підстави стверджувати, що в науковій літературі значна увага приділяється вивченню проблеми змісту іншомовної освіти та цілей навчання. Водночас історіографічні праці, які стосуються зазначеної проблеми, потребують певної систематизації, що зумовлює актуальність цієї публікації.

Мета статті – розглянути і систематизувати історіографічні праці, присвячені дослідженню цільового компонента змісту шкільної іншомовної освіти в Україні в XXI столітті.

Виклад основного матеріалу. Формулювання й уточнення цілей навчання з початку XXI століття відбувається в контексті розвитку змісту шкільної освіти, а також зумовлюється рівнем інтегрованості держави у міжнародну спільноту. Виходячи з цього, застосовуємо до розгляду історії загальної середньої освіти загалом і цільового компонента навчання іноземних мов зокрема проблемно-тематичний підхід і поділяємо усю історіографію дослідження за її проблематикою на три групи: 1) праці, присвячені проблемам змісту шкільної освіти; 2) роботи, у яких аналізується зміст іншомовної освіти; 3) дослідження, у яких розкривається зміст цільового компонента навчання іноземних мов.

З огляду на поступальність історичного процесу, крім проблемно-тематичного підходу до систематизації опрацьованих історіографічних праць, ми застосовуємо хронологічний підхід і, опираючись на сучасні наукові розвідки (В. Безлюдна, 2018; О. Місечко, 2013), розглядаємо основні періоди.

Перший період (2001–2004) охоплює дослідження, у яких розкриваються історія розвитку і нові підходи до змісту шкільної освіти та особливості формулювання цілей навчання в умовах компетентнісної освітньої парадигми.

Другий період (2005 р. – донині) включає сучасні праці, у яких на основі введення в науковий обіг архівних матеріалів висвітлюються історичні аспекти вивчення іноземних мов у школах України та особливості розвитку цільового компонента навчання в галузі іншомовної освіти.

У працях першого періоду зустрічаємо певні контури етапів розвитку шкільного змісту освіти (О. Савченко, 2000, 2002; О. Сухомлинська, 2003, 2004), який до цього часу в історико-педагогічному розрізі ще не набув чіткої періодизації.

Говорячи про дослідження проблеми розвитку змісту навчання іноземних мов в історичному аспекті саме на теренах українських земель, маємо відмітити захищену в Україні кандидатську дисертацію Н. Борисової «Теоретичні й

методичні засади навчання іноземних мов у школах України (1917–1933 рр.)» (Переяслав-Хмельницький, 2004) (Борисова, 2004). У дослідженні окремо виділений підрозділ, де розглядаються зміст і завдання іншомовної освіти того часу, що допомагає вивчити досвід навчання іноземних мов і прослідкувати можливість його впливу на подальше формування цільових установок щодо їх вивчення.

Історичний огляд проблеми мовної освіти в Україні в кінці XVI – на початку XIX ст. представлено в праці І. Мозгової «Іноземні мови в Острозькій колегії, братських школах і Києво-Могилянській академії (кін. XVI – поч. XIX ст.)» (2004) (Мозгова, 2004). Автор визначила чинники, що зумовили якісно новий етап у розвитку національної освіти й педагогічної думки доби Ренесансу і бароко, розуміння ролі процесу вивчення іноземних мов у засвоєнні нашими предками гуманістичних ідей та їх прилученні до цінностей європейської культури.

У контексті впровадження на початку XXI ст. компетентнісної освітньої парадигми до змісту освіти вже не наполягали на знаннях, уміннях і навичках, а більше оперували поняттями «компетентність», «компетенції», «розвиток», «творчість», які широко розроблялися дослідниками. У зв'язку з цим значну частку праць першого періоду становлять роботи, присвячені проблемам визначення особливостей формування у ході навчання іноземної мови життєвих компетенцій учнів, зокрема їх міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності. З'явилася значна кількість дисертацій, монографій і статей з цієї тематики. Так, наприклад, були захищені наступні кандидатські дисертації: О. Першукової «Розвиток соціокультурного компонента змісту навчання іноземної мови в європейській шкільній освіті» (Київ, 2002), І. Воробйової «Формування соціокультурної компетенції учнів старшої школи засобами іноземної мови» (Київ, 2003), Л. Голованчук «Навчання учнів основної загальноосвітньої школи культурно-країнознавчої компетенції на уроках англійської мови» (Київ, 2003). У них аналізується історія розвитку соціокультурного компонента змісту навчання іноземної мови та з'ясовуються підходи до його формування; розкриваються зміст і структура соціокультурних компетенцій, їх роль у системі навчання іноземних мов; визначаються місце та роль культурно-країнознавчого аспекту в іншомовному спілкуванні.

О. Бігич у монографії «Методична освіта майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи» (2004), розкриваючи сутність методич-

ної освіти майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи в трьох аспектах: як систему, як процес і як результат (Бігич, 2004), аналізує також зміст і цілі іншомовної освіти в цій школі. Вона здійснює порівняльну характеристику трактування освітньої, виховної та розвивальної цілей різними вченими і, що є досить важливим для нашого дослідження, розробляє схему кореляції процесуальних аспектів (учіння, розвитку, виховання, пізнання) й аспектів змісту іншомовної освіти (соціального, психологічного, педагогічного, культурологічного) з традиційними цілями навчання та видами іншомовної комунікативної компетентності (компетенції – в авторському викладі).

Дещо з інших позицій розглядає зміст іншомовної освіти з урахуванням цілей навчання в середніх навчальних закладах Р. Мартинова в монографії «Цілісна загальнодидактична модель змісту навчання іноземних мов» (Київ, 2004), де пропонується загальнодидактична модель змісту навчання іноземних мов за принципами особистісно орієнтованої педагогіки. В основу побудови такої моделі автор кладе загальнодидактичні принципи змісту освіти, а саме: відповідність змісту навчання в усіх його компонентах потребам суспільства (цілям навчання); врахування єдності змістовної і процесуальної сторін навчання; структурна єдність змісту навчання на різних рівнях його формування при просуванні від загального до більш конкретного і, зрештою, до конкретних форм його реалізації (Мартинова, 2004: 76). У цьому зв'язку науковець виділила дві частини моделі: змістовну і процесуальну, кожна з яких включає в себе певні ланки. До змістовної частини вона віднесла моделі цілей навчання, елементи предмета навчання і компоненти змісту навчання, а до процесуальної – методи, засоби, етапи навчання та діяльність учителя й учнів.

Застосовуючи створену модель власне у навчанні іноземних мов і аналізуючи її першу ланку – модель цілей навчання, Р. Мартинова робить деякі зауваження з приводу ієрархії цих цілей у процесі їх реалізації. З точки зору дослідниці, усіма визнаний раніше пріоритет практичної мети навчання над освітніми, розвивальними і виховними цілями не свідчить про її домінування над іншими цілями, а лише означає кінцевий результат, до якого слід прагнути в процесі навчання. Автор пояснює, що насамперед потрібно набути освітніх засад вивчення іноземної мови, тобто знань, умінь і навичок застосування мовних засобів, щоб за їх допомогою правильно читати, писати, розмовляти і сприймати почуте мовлення. А в міру вивчення фактичного,

країнознавчого, художнього, соціально-політичного матеріалу засобами іноземної мови розвиватимуться інтелектуальні здібності й особистісні якості учнів.

Аналіз тогочасних напрацювань засвідчив, що із зміною освітньої парадигми розширилося поле дослідження нових підходів до змісту шкільної іншомовної освіти як у кількісному, так і в якісному плані. Науковці вивчали переважно теоретичні основи навчання іноземних мов у середній школі на початку ХХІ ст.

Упродовж 2001–2005 рр. у змісті шкільної іншомовної освіти спостерігалася тимчасова відмова від традиційного виділення цілей навчання іноземних мов, що виявилася непродуктивною і зумовила необхідність уточнення концепції іншомовної освіти. Прийняття редакції шкільної програми з іноземних мов 2005 р. засвідчило важливу роль цілей навчання як системоутворювального чинника змісту освіти, базового для будь-якої освітньої парадигми. Це зумовило поглиблення наукових розвідок у галузі іншомовної освіти загалом і дослідження історичних аспектів розвитку цільового компонента навчання зокрема.

У цьому зв'язку праці другого періоду (2005 р. – донині) включають історико-педагогічні роботи, які на основі архівних джерел і документації органів управління освітою систематизують досвід шкільної освіти і досліджують тенденції розвитку цілей навчання іноземних мов.

У монографії Л. Березівської «Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті» (2008) проаналізовано особливості впливу реформ на розвиток національної системи шкільної освіти загалом та змісту освіти зокрема (Березівська, 2008). Автор на основі значного масиву архівних та опублікованих джерел висвітлює соціально-економічні, суспільно-політичні і педагогічні причини, процесуальні аспекти та змістові складові (принципи, напрями, наслідки) цього реформування.

У галузі іншомовної освіти звертає на себе увагу дисертаційне дослідження «Теорія і практика навчання іноземних мов як складової змісту гімназичної освіти другої половини ХІХ – початку ХХ століття» А. Долапчі (2008) (Долапчі, 2008). У ньому автор запропонувала власну періодизацію розвитку теорії і практики навчання іноземних мов у гімназіях другої половини ХІХ – початку ХХ ст. з точки зору актуальних для кожного етапу методів навчання. На основі вивчення широкої джерельної бази було узагальнено досвід організації навчання іноземних мов: проаналізовано навчальні плани та програми з дисципліни «Іно-

земна мова» у вітчизняних гімназіях другої половини XIX – початку XX ст., виокремлено і схарактеризовано провідні методи і форми навчання іноземних мов, визначено стан підготовки вчителів іноземних мов у досліджуваній період. У контексті розгляду змісту гімназичної іноземної освіти цільовий компонент навчання окреслюється в загальних рисах.

Вагомим та аргументованим дослідженням цього періоду з історії іноземної освіти стала монографія О. Мисечко «Формування системи фахової підготовки вчителів іноземної мови у педагогічних навчальних закладах України (початок XX ст. – початок 1960-х рр.)» (2008), де представлено результати першого в українській педагогічній науці дослідження процесу формування системи фахової підготовки вчителів сучасних іноземних мов у педагогічних навчальних закладах України (Мисечко, 2008). Розкриваючи змістові й процесуальні особливості, тенденції й проблеми фахової і методичної підготовки вчителя іноземної мови у XIX ст. – на початку 1960-х років, автор розглядає також зміст шкільної іноземної освіти в контексті освітніх реформ того часу.

Історико-педагогічний аспект розвитку цільового компонента навчання іноземних мов у вітчизняній школі у 1930-х рр. – на початку XXI ст. висвітлено в науковому доробку Т. Литнєвої «Цільовий компонент навчання іноземних мов у контексті розвитку змісту вітчизняної загальної середньої освіти (30-ті роки XX – початок XXI століття)» (2009), де дослідниця обґрунтувала періодизацію процесу розвитку цілей навчання іноземних мов, окреслила особливості і тенденції їх розвитку в контексті формування змісту вітчизняної шкільної освіти в окреслений період, розкрила сутність традиційних цілей навчання і поширених у загальноєвропейській мовній освіті компетенцій, що формують міжкультурну комунікативну компетентність учня (Литнєва, 2009). Автор виявила корелювання змісту іноземної освіти і цілей навчання іноземних мов та обґрунтувала доцільність виділення цільового компонента в межах компетентнісної освітньої парадигми.

Значною мірою проблема ретроспективного аналізу теорії і практики навчання іноземних мов у загальноосвітній школі України другої половини XX ст. вивчалася Л. Кравчук, що вилилося в 2013 р. у дисертаційне дослідження «Навчання іноземних мов у загальноосвітній школі України (друга половина XX століття)» (Кравчук, 2013). Позитивним, на нашу думку, є те, що, висвітлюючи тенденції навчання іноземних мов у загальноосвітній школі України другої половини XX ст.,

науковець вказує на трансформацію цілей шкільної іноземної освіти в досліджуваній період. Дослідниця звертає увагу на суперечність між інноваційним характером сучасного освітнього процесу і традиційним формулюванням провідних цілей навчання іноземних мов.

Не можна не відзначити також напрацювання українських науковців щодо проблеми цільового компонента змісту шкільної іноземної освіти, які поповнилися в XXI ст. рядом статей у періодичних виданнях: «Основні сучасні тенденції розвитку іноземної освіти молодших школярів в Україні» О. Кміть (2009), «Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу» С. Ніколаєвої (2010), «Зміст навчання іноземної мови з використанням культурологічного підходу» Н. Теличко (2011), «Формування стратегічної компетенції в учнів старшої школи у процесі навчання читання» Т. Труханової (2011), «Готовність до міжкультурної комунікації як стратегічна мета іноземної освіти» В. Гаманюк (2016), «Оновлення змісту навчання іноземних мов у сучасній шкільній освіті – прерогатива нової української школи» В. Редька (2018). Відмінною рисою цих розвідок є розгляд цілей навчання іноземних мов з позицій компетентнісного підходу та особливостей формування міжкультурної компетентності як мети сучасної іноземної освіти. Науковці зосередили увагу на вивченні запровадженого в XXI ст. компетентнісно орієнтованого навчання іноземних мов, що передбачає зміщення акценту з накопичення знань, умінь і навичок на формування й розвиток в учнів готовності здійснювати міжособистісне і міжкультурне спілкування іноземною мовою в усній і письмовій формах у межах найтипівіших сфер і тем спілкування та здатності застосовувати засвоєний ними досвід у конкретних ситуаціях.

Важливим здобутком історіографічного процесу розвитку цільового компонента змісту шкільної іноземної освіти в Україні стала стаття С. Ніколаєвої «Від «навчання іноземної мови» до «міжкультурної іноземної освіти»: сторічна історія цілей навчання (1917–2017 роки)» (2017). Ученою висвітлено результати глибокого аналізу державних документів, праць науковців, які досліджували і продовжують досліджувати проблему цілей навчання іноземних мов у закладах загальної середньої освіти. С. Ніколаєвою була запропонована періодизація розвитку цільового компонента навчання та особлива увага приділена аналізу шкільної програми з іноземних мов 2017 р., розробленої відповідно до державного документа «Концептуальні засади реформування

середньої школи» (Ніколаєва, 2017). Крім того, у статті обґрунтовано доцільність вдосконалення відповідно до міжнародних вимог визначеної у навчальній програмі 2017 р. мети навчання іноземних мов, яка тлумачиться як «формування готовності до міжкультурної комунікації у межах типових сфер, тем і ситуацій спілкування» (Навчальна програма, 2017: 4).

Висновки. Отже, аналізуючи історіографію проблеми розвитку змісту загальної середньої освіти загалом та сутності цілей навчання іноземних мов зокрема, маємо відзначити постійний інтерес науковців до цієї проблематики. Серед

історико-педагогічних робіт, виданих українськими авторами з початку ХХІ ст., чимало праць узагальнюючого характеру, де висвітлюється питання реформування змісту шкільної освіти та історичні аспекти вивчення іноземних мов у школах України впродовж ХХ–ХХІ ст. Щодо розгляду проблеми цільового компонента навчання іноземних мов у контексті розвитку змісту шкільної іншомовної освіти є певні напрацювання, однак стійкої історіографічної традиції системного вивчення цієї проблеми ще не склалося. У результаті цього стан її науково-історичної розробки потребує подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : монографія. К. : Богданова А. М., 2008. 406 с.
2. Бігич О. Б. Методична освіта майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи : монографія. К. : Вид. центр КНЛУ, 2004. 278 с.
3. Борисова Н. В. Теоретичні й методичні засади навчання іноземних мов у школах України (1917–1933 рр.) : дис. ... канд. пед. наук. Переяслав-Хмельницький, 2004. 234 с.
4. Долапчі А. Ю. Теорія і практика навчання іноземних мов як складової змісту гімназичної освіти другої половини ХІХ – початку ХХ століття : дис. ... канд. пед. наук. Харків, 2008. 233 с.
5. Кравчук Л. В. Навчання іноземних мов у загальноосвітній школі України (друга половина ХХ століття) : дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль, 2013. 279 с.
6. Литнєва Т. В. Цільовий компонент навчання іноземних мов у контексті розвитку змісту вітчизняної загальної середньої освіти (30-ті роки ХХ – початок ХХІ століття) : дис. ... канд. пед. наук. Житомир, 2009. 258 с.
7. Мартинова Р. Ю. Цілісна загальнодидактична модель змісту навчання іноземних мов : монографія. К. : Вища школа, 2004. 454 с.
8. Місечко О. Є. Формування системи фахової підготовки вчителів іноземної мови у педагогічних навчальних закладах України (початок ХХ ст. – початок 1960-х рр.) : монографія. Житомир : Полісся, 2008. 528 с.
9. Мозгова І. І. Іноземні мови в Острозькій колегії, братських школах і Києво-Могилянській академії (кін. ХVІ – поч. ХІХ ст.). Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2004. 56 с.
10. Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов. 5–9 класи. 2017. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pavchalni-programi-5-9-klas-2017> (дата звернення: 24.01.2024).
11. Ніколаєва С. Ю. Від «навчання іноземної мови» до «міжкультурної іншомовної освіти»: сторічна історія цілей навчання (1917–2017 роки). *Молодий вчений*. 2017. № 8 (48). С. 256–262.

REFERENCES

1. Berezivska L. D. (2008) Reformuvannia shkilnoi osvity v Ukraini u XX stolitti [Reforming school education in Ukraine in the XX century] : monohrafiia. K. : Bohdanova A. M. 406 [in Ukrainian].
2. Bihych O. B. (2004) Metodychna osvita maibutnoho vchytelia inozemnoi movy pochatkovoї shkoly [Methodological education of a future primary school foreign language teacher] : monohrafiia. K. : Vyd. tsestr KNLU. 278 [in Ukrainian].
3. Borysova N. V. (2004) Teoretychni i metodychni zasady navchannia inozemnykh mov u shkolakh Ukrainy (1917–1933 rr.) [Theoretical and methodological foundations of foreign language teaching in Ukrainian schools (1917–1933)] : dys. ... kand. ped. nauk. Pereiaslav-Khmelnyskyi. 234 [in Ukrainian].
4. Dolapchi A. Yu. (2008) Teoriia i praktyka navchannia inozemnykh mov yak skladovoi zmistu himnazychnoi osvity druhoї polovyny XIX – pochatku XX stolittia [Theory and practice of teaching foreign languages as a component of gymnasium education in the second half of the XIX and the beginning of the XX century] : dys. ... kand. ped. nauk. Kharkiv. 233 [in Ukrainian].
5. Kravchuk L. V. (2013) Navchannia inozemnykh mov u zahalnoosvitnii shkoli Ukrainy (druha polovyna XX stolittia) [Teaching foreign languages in Ukrainian secondary schools (second half of the XX century)] : dys. ... kand. ped. nauk. Ternopil. 279 [in Ukrainian].
6. Lytnova T. V. (2009) Tsilovyi komponent navchannia inozemnykh mov u konteksti rozvytku zmistu vitchyznianoї zahalnoi serednoi osvity (30-ti roky XX – pochatok XXI stolittia) [The aim-centred component of teaching foreign languages in the context of developing the contents of secondary education in Ukraine (1930's – the beginning of the XXI century)] : dys. ... kand. ped. nauk. Zhytomir. 258 [in Ukrainian].
7. Martynova R. Yu. (2004) Tsilisna zahalnodydaktychna model zmistu navchannia inozemnykh mov [A holistic general didactic model of foreign language teaching contents] : monohrafiia. K. : Vyshcha shkola. 454 [in Ukrainian].

8. Mozghova I. I. (2004) Inozemni movy v Ostrozkii kolehii, bratskykh shkolakh i Kyievo-Mohylianskii akademii (kin. XVI – poch. XIX st.) [Foreign languages at the Ostroh College, fraternal schools and the Kyiv-Mohyla Academy (the end of the XVI – the beginning of the XIX century)]. Sumy : SumDPU im. A. S. Makarenka. 56 [in Ukrainian].
9. Mysechko O. Ye. (2008) Formuvannia systemy fakhovoi pidhotovky vchyteliv inozemnoi movy u pedahohichnykh navchalnykh zakladakh Ukrainy (pochatok XX st. – pochatok 1960-kh rr.) [Establishing the system of professional education of foreign languages teachers in the pedagogical institutions of Ukraine (the beginning of the XX century – the beginning of 1960's)] : monohrafiia. Zhytomyr : Polissia. 528 [in Ukrainian].
10. Navchalni prohramy z inozemnykh mov dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv ta spetsializovanukh shkil iz pohlyblynym vyvchenniam inozemnykh mov. 5–9 klasy. [Foreign languages curricula for secondary schools and specialized schools with profound study of foreign languages. 5–9 forms]. 2017. Retrieved from <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programi-5-9-klas-2017> [in Ukrainian].
11. Nikolaieva S. Yu. (2017) Vid «navchannia inozemnoi movy» do «mizhkulturnoi inshomovnoi osvity»: storichna istoriia tsilei navchannia (1917–2017 roky) [From «the foreign language teaching» to «the intercultural foreign language education»: a century history of learning objectives (1917–2017)]. Molodyi vchenyi [Young scientist], 8 (48). 256–262 [in Ukrainian].